

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԱԾՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈ ԳՈՐԾՈՂ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԻ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՍՆՆԴԱՄԹԵՐՔԻ ԱՆԿՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՆՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՉԵԿՈՒՅՑԻ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

Սույն հետազոտությունն իրականացվել է «Իրազեկ և պաշտպանված սպառող» (այսուհետ՝ ԻՊՍ) հասարակական կազմակերպության կողմից՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության աջակցությամբ «Թրանսփարենսի հիթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից իրականացվող «Պահանջատեր հասարակություն՝ հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում:

Ուսումնասիրության հիմնական **նպատակն է** պարզել ՀՀ-ում գործող երեխաների խնամքի և պաշտպանության և շուրջօրյա խնամքի հաստատություններում սննդամթերքի անվտանգության և սնուցման նորմերի համապատասխանությունը, բացահայտել սննդամթերքի գնումների գործընթացում առկա խնդիրները, մատակարարման և մատուցվող ծառայությունների որակն ու համապատասխանությունը գործող նորմատիվ իրավական ակտերին: Սույն հետազոտության գլխավոր թիրախն են պետության հոգածության ներքո գտնվող երեխաների խնամքն ու պաշտպանությունը իրականացնող երեք հիմնական տիպի հաստատությունները՝ մանկատները, գիշերօթիկ հաստատությունները և երեխաների խնամքի ցերեկային հաստատությունները, որոնք գործում են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության (այսուհետ՝ ՀՀ ԱՍՀՆ) ենթակայությամբ:

Չեկույցը բաղկացած է երկու հիմնական գլուխներից, առկա իրավիճակի և իրավակարգավորումների նկարագրությունից, եզրահանգումներից, առաջարկություններից և հավելվածներից: Տվյալ հետազոտությունը վերաբերում է պետության հոգածության ներքո գտնվող երեխաների խնամքի և պաշտպանության և շուրջօրյա խնամքի հաստատություններում սննդամթերքի անվտանգության, որակի և սնուցման բնագավառում առկա խնդիրների հայտնաբերմանը և վերհանմանը: Ներկայացվում են պետական գնումների ոլորտի, վերահսկողական գործիքների, ինչպես նաև ոլորտը կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերի բարելավմանն ուղղված առաջարկություններ:

Առաջին գլուխն արտացոլում է սննդամթերքի գնումների գործընթացում առկա պատկերը, կիրառվող չափորոշիչների, նախահաշվային գների, մրցակցության մակարդակի, չափաբաժինների միասնական խնդրի, ինչպես նաև կնքված պայմանագրերի շրջանակներում մատակարարվող ապրանքների քանակական և որակական համապատասխանության իրավիճակը:

Երկրորդ գլխում անդրադարձ է կատարվում երեխաների խնամքի և պաշտպանության և շուրջօրյա խնամքի հաստատություններում սննդամթերքի անվտանգության, որակի և սնուցման առկա իրավիճակին և խնդիրներին, մասնավորապես, կենցաղային սենյակների, աշխատակիցների անձնական հիգիենայի, միջատների և կրծողների դեմ տարվող պայքարի, սարքավորումների և գույքի, արտադրական թափոնների, սննդամթերքի տեղափոխման, ընդունման և պահպանման, հումքի մշակմանը արտադրանքի պատրաստման, մենյունների տեսանելիության և նորմատիվ իրավական ակտերին համապատասխանության,

ինչպես նաև սննդամթերքի ծավալների և սննդային արժեքների մենյուներին համապատասխանության իրավիճակին:

Տվյալ հետազոտության իրականացման համար ընտրվել են փաստաթղթերի վերլուծության և դիտարկման մեթոդները: Փաստաթղթային վերլուծության մեթոդի շրջանակներում ուսումնասիրվել են մի շարք իրավական ակտեր, փաստաթղթեր, այդ թվում՝ Նորմատիվ իրավական ակտեր, որոնցով կարգավորվում է ոլորտն ու սահմանվում են համապատասխան չափորոշիչները, ինչպես նաև ՀՀ ԱՍՀՆ և սննդամթերքի մատակարարման, խոհանոցային ծառայությունների մատուցման նպատակով մատակարարների միջև 2018-2019թթ. կնքված պայմանագրերը և այլն:

Փաստաթղթերի վերլուծության ընթացքում պարզվեց, որ ՀՀ կառավարության 2007թ. թիվ 815-Ն որոշումը, որը համարվում է հիմնական փաստաթուղթը, որով սահմանվում են մանկատանը, երեխաների խնամքի և պաշտպանության գիշերօթիկ հաստատությունում երեխաների խնամքի և սնուցման նորմերը, պարունակում է բազմաթիվ բացթողումներ, առանց որոնց ապահովման երեխաների լիարժեք առողջ սնուցումը կարող է պարունակել ռիսկեր: Մասնավորապես, կարգավորված չեն մթերքների օրական առավելագույն թույլատրելի շեմերը, վերջիններիս մշակումը, վերամշակումն ու փոխարինումը:

Հիմնվելով վերոնշյալի վրա՝ առաջարկ է արվել ՀՀ ԱՍՀՆ-ին մշակել և ՀՀ կառավարության հավանությանը ներկայացնել կառավարության թիվ 815-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու նախագիծ՝ հստակ սահմանելով օրական մենյուների օրինակելի ձևերը, ինչպես նաև թույլատրելի նվազագույն և առավելագույն չափաբաժիններն ու մթերքների մշակմանը, վերամշակմանն ու փոխարինմանը ներկայացվող կարգն ու չափորոշիչները:

Փաստաթղթերի վերլուծությունը հնարավորություն տվեց պարզելու, որ ցերեկային կենտրոնների գնումների գործընթացն իրականացվում է Նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված չափորոշիչների բացակայությամբ, ինչպես նաև գնումների գործընթացում առկա են մրցակցության սահմանափակումներ և կոռուպցիոն ռիսկեր՝ սահմանված միավորի առավելագույն գնի ոչ հիմնավորվածության և նախահաշվային գների բացակայության հետևանքով: Այս առնչությամբ ՀՀ ԱՍՀՆ-ին առաջարկվում է մշակել ցերեկային կենտրոններում խնամք ստացողների սննդի կազմակերպմանը ներկայացվող հիգիենիկ պահանջները, որտեղ հստակ կկանոնակարգվեն խնամվողների առանձին տարիքային խմբերի օրվա սննդի կալորիականության պահանջը, կերակրատեսակների սննդային և էներգետիկ արժեքը, վիտամինների և միկրոտարրերի օրվա պահանջը, հաստատությունում խնամվողների գտնվելու ժամանակահատվածը, ֆիզիկական ծանրաբեռնվածությունը, իսկ գնումների գործընթացում առկա մրցակցության սահմանափակումները վերացնելու համար՝ յուրաքանչյուր միավորի համար սահմանել իրատեսական նախահաշվային գներ, որոնք էականորեն ցածր չեն շուկայական կամ վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակված վերջին տվյալների համեմատությամբ:

Հետազոտության երկրորդ փուլում դիտարկումներ են իրականացվել պետության հոգածության ներքո գտնվող երեխաների խնամքի և պաշտպանության բոլոր՝ 16 հաստատություններում: Իրավական Նորմատիվ ակտերի ուսումնասիրության հիման վրա կազմվել է դիտարկման քարտը, որում ներառվել են մոնիտորինգի ենթակա մի շարք չափանիշներ.

- կենցաղային սենքերի հիգիենան և կառուցվածքը,
- աշխատակիցների անձնական հիգիենայի ապահովումը,
- միջատների և կրծողների դեմ տարվող պայքարը,
- սարքավորումների և գույքի առկայությունը,
- արտադրական թափոնների կառավարումը,

- սննդամթերքի տեղափոխման, ընդունման և պահպանման պայմանները,
- հումքի մշակմանը և արտադրանքի պատրաստմանը ներկայացվող պահանջները,
- մենյուների տեսանելիության ապահովումը,
- մատակարարված սննդամթերքի ծավալների և բաղադրությունների համապատասխանությունը պայմանագրերի անբաժան մաս կազմող տեխնիկական բնութագրերին:

Մոնիտորինգն իրականացվել է 2 փուլով: Առաջին փուլում հավաքագրվել է մոնիտորների խումբը՝ կազմակերպության հետ համագործակցող և համապատասխան գիտելիքների տիրապետող փորձագետներից: Երկրորդ փուլն իրականացնելու համար ձևավորվել է մոնիտորների 8 խումբ՝ յուրաքանչյուրում 2-ական մոնիտոր: Հետազոտության իրականացման ընթացքում հնարավոր խոչընդոտներից խուսափելու նպատակով նախապես կազմակերպության և ԱՄՅԼ-ի միջև կնքվել էր համագործակցության հուշագիր, որով կողմերը հանձն էին առել համապատասխան լիազորություններ և պարտավորություններ:

Մոնիտորինգի արդյունքները ցույց տվեցին, որ երեխայի խնամքի և պաշտպանության հաստատություններում հիգիենայի ապահովման տեսանկյունից առկա են խնդիրներ՝ ինչպես վերանորոգման, այնպես էլ համապատասխան կառուցվածքային փոփոխությունների մասով (դուռ, պատուհան, ցանցեր և այլն): Ամբողջական չէ նաև գույքային ապահովվածությունը (ջերմաչափեր, տախտակներ, համապատասխան ջերմային ռեժիմի պահպանման համար սառեցնող օդորակիչներ և այլն): Առկա են խնդիրներ աշխատակիցների սանիտարական գրքույկների կամ համապատասխան արտահագուստի բացակայության հետ, ինչպես նաև կարգավորված և ներդրված չեն վերահսկողական գործիքներ:

Առաջարկվում է ֆինանսատնտեսական գործառույթ իրականացնող՝ ՀՀ ԱՄՅԼ-ի համապատասխան ստորաբաժանմանը իրականացնել հաշվառում, գույքագրում և հատկացնել անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ շենքային պայմանները ՀՀ կառավարության 2011թ. թիվ 34-Ն որոշմամբ սահմանված պահանջներին համապատասխանեցնելու նպատակով, իսկ սանիտարական գրքույկների կամ արտահագուստի խնդիրների վերացման համար՝ ՀՀ ԱՄՅԼ-ի քաղաքականությունն մշակող և վերահսկողություն իրականացնող ստորաբաժանումներին ստեղծել միասնական տեղեկատվական բազա, որտեղ կներառվեն բոլոր աշխատակիցների՝ բուժզննություն անցնելու ժամկետների մասին տեղեկությունները:

Ծրագրի իրականացման ընթացքում կազմակերպությունն ակտիվ համագործակցել է ՀՀ ԱՄՅԼ-ի և ՀՀ կառավարության ենթակա սննդամթերքի անվտանգության տեսչական մարմնի (այսուհետ՝ ՀՀ ԿԵ ՍԱՏՍ) հետ: Կնքվել են երկկողմ հուշագրեր տեղեկատվության փոխանակման, երեխաների առողջության պահպանման ու գործընթացի նկատմամբ վերահսկողական գործիքների և թափանցիկության մեծացման ու աշխատանքների կազմակերպման արդյունավետության բարձրացման ուղղություններով՝ նպատակ հետապնդելով համատեղ բարելավելու հաստատություններին մատակարարվող սննդամթերքի համար նախատեսված տեխնիկական բնութագրերը, սննդամթերքի մատակարարման գործընթացի նկատմամբ վերահսկողական գործիքներն ու բարեփոխել իրավակարգավորումներն ու ձեռքբերման մեթոդաբանությունը:

Հուշագրի շրջանակում նախատեսվել է նաև կազմակերպել վերապատրաստման դասընթացներ հաստատություններում մթերքի ընդունման պատասխանատու նշանակված անձանց համար, ինչպես նաև նախարարության աշխատակից համարվող և վերահսկողական գործառույթ ունեցող աշխատակիցների կարողությունների զարգացման ուղղությամբ:

Յուշագրերը հնարավորություն են տվել առանց խոչընդոտների իրականացնել ուսումնասիրություններ ու գտնել խնդիրների լուծման արդյունավետ և բոլորի համար ընդունելի տարբերակներ:

Յուշագիրը կնքված է մեկ տարի ժամկետով, ինչը հնարավորություն է ստեղծում մոնիտորինգների միջոցով պարզելու, թե կողմերը կատարել են, արդյոք, ստանձնած պարտավորությունները և առկա են, արդյոք, չափելի արդյունքներ:

Ստորև ներկայացվում են ընդհանրացված առաջարկություններն ու եզրակացությունները:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ամփոփելով մոնիտորինգի արդյունքները ՀՀ-ում պետության հոգածության ներքո գործող երեխաների խնամքի և պաշտպանության հաստատություններում համապատասխանությունը սննդամթերքի անվտանգության և սնուցման նորմերին՝ ներկայացնենք հետազոտության հիմնական եզրակացությունները և առաջարկությունները: Մասնավոր բնույթի եզրակացությունները և առաջարկները ներկայացված են յուրաքանչյուր բաժիններից հետո:

Եզրակացություն 1

ՀՀ կառավարության թիվ 815-Ն որոշումը, որով սահմանվում են մանկատանը, երեխաների խնամքի և պաշտպանության գիշերօթիկ հաստատությունում խնամվող, ինչպես նաև հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատությունում սովորող երեխայի խնամքի և սպասարկման նվազագույն չափորոշիչները պարունակում են բազմաթիվ բացթողումներ՝ չեն կարգավորում օրական մեկյուների օրինակելի ձևերը, ինչպես նաև թույլատրելի նվազագույն և առավելագույն չափաբաժիններն ու մթերքների մշակմանը, վերամշակմանն ու փոխարինմանը ներկայացվող կարգն ու չափորոշիչները, առանց որոնց ապահովման երեխաների լիարժեք առողջ սնուցումը կարող է պարունակել ռիսկեր, մասնավորապես, մթերքների օրական առավելագույն թույլատրելի շեմերը, վերջիններիս մշակումը, վերամշակումն ու փոխարինումը:

Առաջարկություն 1 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

Մշակել և ՀՀ կառավարության հավանությանը ներկայացնել 815-Ն կառավարության որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու նախագիծ՝ հստակ սահմանելով օրական մեկյուների օրինակելի ձևերը, ինչպես նաև թույլատրելի նվազագույն և առավելագույն չափաբաժիններն ու մթերքների մշակմանը, վերամշակմանն ու փոխարինմանը ներկայացվող կարգն ու չափորոշիչները:

Եզրակացություն 2

Ցերեկային կենտրոնների գնումների գործընթացն իրականացվում է նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված չափորոշիչների բացակայությամբ՝ հայեցողական հիմունքներով: Լինելով գիշերօթիկ հաստատությունների իրավահաջորդ՝ այդուհանդերձ 815-Ն որոշմամբ սահմանված կարգավորումները չեն տարածվում վերջիններիս վրա:

Առաջարկություն 2 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

Մշակել ցերեկային կենտրոններում խնամք ստացողների սննդի կազմակերպմանը ներկայացվող հիգիենիկ պահանջները՝ ներառելով առողջ սննդի կազմակերպմանը և օրինակելի ճաշացուցակի կազմմանը ներկայացվող պահանջներ, խոհարարական արտադրանքի պատրաստմանը ներկայացվող պահանջներ, խնամվողների լրացուցիչ սննդի կազմակերպմանը ներկայացվող պահանջներ, սննդի կազմակերպման հսկողությանը ներկայացվող պահանջներ, սանիտարական կանոնների և նորմերի պահպանման պահանջներ, որտեղ հստակ կկանոնակարգվեն խնամվողների առանձին տարիքային խմբերի (6-10, 11-14, 15-18 տարեկան) օրվա սննդի կալորիականության պահանջը, կերակրատեսակների սննդային և էներգետիկ արժեքը, վիտամինների և միկրոտարրերի օրվա պահանջը, հաստատությունում խնամվողների գտնվելու

Ժամանակահատվածը, ֆիզիկական ծանրաբեռնվածությունը: Գնումներն իրականացնել ելնելով սահմանված չափորոշիչներից:

Եզրակացություն 3

Գնումների գործընթացում առկա են մրցակցության սահմանափակումներ և կոռուպցիոն ռիսկեր՝ սահմանված միավորի առավելագույն գնի ոչ հիմնավորվածության և նախահաշվային գների բացակայության հետևանքով:

Առաջարկություն 3 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

Յուրաքանչյուր միավորի համար սահմանել իրատեսական նախահաշվային գներ, որոնք էականորեն ցածր չեն շուկայական կամ վիճակագրական կոմիտեի կողմից հրապարակված վերջին տվյալների համեմատությամբ:

Եզրակացություն 4

Պայմանագրերի տեխնիկական բնութագրերը բարդացված են և ոչ ամբողջական: Ապրանքն ընդունող կողմի ներկայացուցիչները չունեն բավարար գիտելիքներ ապրանքի տեխնիկական բնութագրին ամբողջական համապատասխանությունը գնահատելու համար:

Առաջարկություն 4 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

Գնման գործընթացում յուրաքանչյուր ապրանքի համար հստակեցնել և փաստաթղթում նշել իրավակարգավորումները, ըստ ապրանքատեսակների: Աշխատակիցների համար կազմակերպել վերապատրաստման դասընթացներ ապրանքների ընդունման/չընդունման և վերադարձի կարգի, ինչպես նաև սահմանված չափորոշիչների թեմաներով:

Եզրակացություն 5

Խնդրահարույց է ապրանքները չընդունելու և հետ վերադարձնելու պարագայում համապատասխան ակտ չկազմելու հանգամանքը, քանզի այդպիսով անուղղակի վնաս է հասցվում նաև բյուջեին, իսկ վերահսկողությունը բավարար չափով իրականացնելու համար բացակայում են լաբորատոր փորձաքննություններ իրականացնելու համար նախատեսված ֆինանսական միջոցները, ստուգման պարտավորություններ չեն նախատեսվում նաև կնքված պայմանագրերով:

Առաջարկություն 5 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

Վերահսկողական գործառույթներ իրականացնող համապատասխան ստորաբաժանումների կողմից ուժեղացնել հսկողությունն ապրանքների վերադարձի գործընթացը փաստաթղթավորելու նկատմամբ՝ ներդնելով համապատասխան սանկցիաների մեխանիզմներ: Նախատեսել մատակարարվող մթերքների ըստ անհրաժեշտության լաբորատոր փորձաքննություններ իրականացնելու ֆոնդ՝ մշակելով փորձաքննության պատվերի մեթոդաբանություն՝ ելնելով ապրանքատեսակի ռիսկայնությունից (կաթ-կաթնամթերք, միս-մսամթերք, կրեմային արտադրանք, շաքար և տրանսճարպեր պարունակող մթերքներ) և շուկայական գնի հետ առաջարկված գնի համադրելիությունից, իսկ մատակարարների հետ պայմանագրերում նախատեսել լաբորատոր փորձաքննությունների պահանջ:

Եզրակացություն 6

Երեխայի խնամքի և պաշտպանության հաստատություններում հիգիենայի ապահովման տեսանկյունից առկա են խնդիրներ՝ ինչպես վերանորոգման, այնպես էլ համապատասխան կառուցվածքային փոփոխությունների մասով (դուռ, պատուհան, ցանցեր և այլն): Ամբողջական չէ նաև գույքային ապահովվածությունը (ջերմաչափեր, տախտակներ, համապատասխան ջերմային ռեժիմի պահպանման համար սառեցնող օդորակիչներ և այլն):

Առաջարկություն 6 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

ՀՀ ԱՍՀՆ ֆինանսատնտեսական գործառույթ իրականացնող համապատասխան ստորաբաժանմանը իրականացնել համապատասխան հաշվառում, գույքագրում և տրամադրել անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներ շենքային պայմանները ՀՀ կառավարության 2011թ. թիվ 34-Ն որոշմամբ սահմանված պահանջներին համապատասխանեցնելու նպատակով:

Եզրակացություն 7

Արձանագրվել են մի շարք ինդիկորներ, այդ թվում՝ աշխատակիցների սանիտարական գրքույկների կամ համապատասխան արտահագուստի բացակայության դեպքեր: Կարգավորված և ներդրված չեն վերահսկողական գործիքներ:

Առաջարկություն 7 (ՀՀ ԱՍՀՆ)

ՀՀ ԱՍՀՆ քաղաքականություն մշակող և վերահսկողություն իրականացնող ստորաբաժանումներին ստեղծել միասնական տեղեկատվական բազա, որտեղ կներառվեն բոլոր աշխատակիցների բուժզննություն անցնելու ժամկետների մասին տեղեկությունները, ինչի շնորհիվ հաստատության ղեկավարը նախապես կտեղեկանա աշխատողի հերթական բուժզննման անցկացման ժամկետների մասին և ժամկետի շրջանակում համապատասխան հանձնարարականներ տալու հնարավորություն կունենա:

Պետք է հստակորեն սահմանել այն աշխատակցի գործառույթը, որը պարտավոր է հետևել արտահագուստ կրելու պարտավորությունն ունեցող բոլոր աշխատակիցների համապատասխան պահանջը կատարելու ֆունկցիային:

Եզրակացություն 8

Օրվա մենյուները տեսանելի են, սակայն փաստացի մատակարարման տեսանկյունից հսկողություն իրականացնելու համար գործիքներ ներդրված չեն: Դրա արդյունքում և հատկապես ցերեկային կենտրոններում պարբերաբար մատակարարվում է Էականորեն պակաս սննդամթերք: Ավելին, վերահսկողության բացակայության պայմաններում պարբերաբար փոխվում է նաև ապրանքախմբի հստակ տեսակը, օրինակ՝ յոգուրտի փոխարեն մատակարարվում է յոգուրտային արտադրանք, կամ տավարի մսից պատրաստված նրբերշիկի փոխարեն մատակարարվում է հավի մսից պատրաստված նրբերշիկ և այլն:

Առաջարկություն 8 (ՊՈԱԿ-ներ)

Նշանակել պատասխանատու անձ, ով յուրաքանչյուր օր կհետևի՝ արդյոք մատակարարվել է մենյուին և երեխաների առավելագույն թվով այցելության պարագայում անհրաժեշտ ծավալին և չափորոշիչներին համապատասխան մթերք, կկազմի նաև համապատասխան արձանագրություն, ինչը վերահսկողություն իրականացնող մարմին հնարավորություն կտա ստուգելու, թե իրականացվել է, արդյոք, վերահսկողություն մատակարարված խմբաքանակի նկատմամբ:

Սույն ուսումնասիրությունը հնարավոր է դարձել Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության ֆինանսավորմամբ և «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» ՀԿ-ի կողմից իրականացվող «Պահանջատեր հասարակություն՝ հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում: Ուսումնասիրության բովանդակության համար պատասխանատու է «Իրազեկ և պաշտպանված» հասարակական կազմակերպությունը, և այն պարտադիր չէ, որ արտացոլի ԱՄՆ ՄԶԳ կամ ԱՄՆ կառավարության տեսակետները: